
ZORAN PREDIĆ

POST FESTUM

POVODOM DRUGOG MEĐUNARODNOG FILMSKOG FESTIVALA — FEST 72 — I 19-OG FESTIVALA JUGOSLOVENSKEG DOKUMENTARNOG I KRATKOMETRAŽNOG FILMA

Za relativno kratko vreme, ove zime, u Beogradu, imali smo priliku da pratimo dva filmska festivala.

FEST, iako skoro nastao čini se već najznačajnijim članom naše velike festivalske porodice. I samo geslo ovog festivala trebalo bi da mu da izuzetan značaj. Ono se, kako kaže Milutin Čolić, umetnički direktor FEST-a, može svesti na svega dve reči — dobar film. Mada ove godine to geslo nije uvek dosledno sprovedeno, ipak možemo reći da se većina dobrih filmova stvorenih poslednjih godina našla na ovogodišnjem FEST-u. Čini se da je još uvek nemoguće potpuno sagledati značaj ovog festivala, ali po ovom što smo do sada videli on je prevazišao i najhrabrija predviđanja i, samim tim, dokazao opravdanost, čak i neophodnost svoga postojanja. Pođimo od činjenica koje su poznate: festival je videlo 125 hiljada ljudi, što je 25 hiljada više nego prošle godine. Bitan je i podatak o strukturi gledalaca koja se kretala od radnika, preko đaka i studenata, pa do izabrane festivalske publike. Ipak, najznačajnija je poruka same publike upućena našim distributerima. Postoji samo dobar i loš film, a ne film koji kod publike »ide« i onaj tzv. avangardni koji nema široku publiku i koji se ne isplati — kako nam već odavno govore naši distributeri. Gledaoci su sa istom pažnjom pratili filmove tzv. specijalnog programa Dušana Maka-vejeva, kao i filmove glavnog programa. Stalno smo govorili da se treba boriti za viši nivo filmske kulture naših gledalaca, da ih treba odvojiti od šunda i ukazati im put ka pravim filmskim ostvarenjima. Ovaj, kao i prošlogodišnji festival, pokazao je da se u tome i uspelo. Sada je, čini se, krajnje vreme da i naši distributeri shvate da ne postoji kriza publike, već kriza filma — dobar film uvek će imati svoju publiku. Trebalo bi, dakle, prestati sa kupovinom filmskog šunda, — on je postao »najavangardniji« i najnerentabilniji film, jer ga sve manje ljudi gleda. No, izgleda da su stvari konačno ipak krenule na bolje, jer su distributeri već kupili skoro sve filmove sa pro-

šlogodišnjeg i većinu filmova sa ovogodišnjeg FEST-a. Nadamo se da je to samo početak velike akcije u borbi protiv filmskog šunda, za afirmaciju dobrog filma.

No vratimo se suštini zbog koje festival postoji — filmu. Odmah moramo reći da je ovogodišnji izbor bio nešto lošiji od prošlogodišnjeg. Međutim, reč lošiji nije ono što bi najbolje moglo da okarakterise promene koje su se desile u filmovima ovog FEST-a. Čini nam se da se pre radi o nekom čudnom zamoru i pesimizmu duha koji je brzinom epidemije zahvatio savremeni film i njegove autore. Današnji film se uglavnom još uvek vrti u istom začaranom krugu tema koje su i prošle godine bile dominantne (sukob generacija, narkomanija, nasilje, pacifizam). Zato nam ovaj FEST donekle deluje kao reptiza prošlogodišnjeg, s tim što ono što je prošle godine predstavljalo novinu, polet i hrabrost, sada predstavlja zamor, posustalost i nedostatak invencije. Sigurno je da nas ne može zadovoljiti samo jedno, na izgled vrlo logično objašnjenje da je ovogodišnji izbor napravljen iz vremenski kraćeg perioda od prošlogodišnjeg. Bitniji je podatak da je većina filmova i prvog i drugog FEST-a bila proizvedena 1970-te godine. To umnogome objašnjava zašto je ovogodišnji FEST ličio na prethodni. Ako smo prošle godine videli film „Goli u sedlu“ (Easy Rider) Denisa Hopera, proizveden 1970-te, a ove godine gledali film *Džo — i to je Amerika* Džona Avildsena, proizveden iste godine (1970-te), a oba tematski i sadržajno vrlo slična, normalno je da ćemo dobiti utisak o ponavljanju, gubitku mašte i snage ovogodišnjih filmskih autora. Došli smo tako do glavnog uzroka ovakve situacije — izbora filmova, kome bi trebalo posvetiti veću pažnju da bi FEST-u obezbedili još veći ugled kod nas i u svetu. Pri ovom izboru ni jednog trenutka ne treba zaboraviti osnovno načelo festivala, određeno još prošle godine, — *dobar film*. Međutim, ma koliko to paradoksalno zvučalo, ovo načelo ponekad se sukobljava sa usvojenom politikom samog festivala o prikazivanju uglavnom nagrađenih filmova. Na žalost znamo da nagrade više ne predstavljaju sigurnu garanciju kvaliteta. Razlozi zbog kojih se pojedinim filmovima dodeljuju nagrade često nemaju isključivo veze sa umetničkim kvalitetima samih filmova. Zato, prikazujući samo nagrađene filmove, festival ponekad ide i protiv svog osnovnog načela rušeći na taj način sam sebi ugled. Tako se desilo da smo gledali neke filmove koji su bili značajni skoro isključivo po tome što su dobili nagrade na raznim festivalima. To je italijanski film *Odmor* (zvanični predstavnik Italije na festivalu u Veneciji), avangardnog Tinta Brasa — krajnje egzibicionistički film čiji je potpuni smisao i pravo značenje poznato izgleda samo autoru. Zatim još jedan film italijanske produkcije

Dekameron („Srebrni medved” — Berlin 1971. nagrada kritike Italije 1971), poznatog Pier Paola Pazolinia, koji predstavlja najbukvalniju ekranizaciju ovog poznatog Bokačevog dela. Ovdje, donekle, spada i De Sikin film *Vrt Fincija Kontinija* („Gran Pri-Zlatan medved” — Berlin 1971, kandidat za „Oskara” 1972), koji je, u stvari, vrlo konvencionalno i dosadno delo čije su najveće vrednosti humanost i ljubav s kojom je film pravljen. Slično se može reći i za film Marsela Karnea *Ubice u ime zakona* (nacionalna nagrada), koji predstavlja još jednu ni po čemu značajnu verziju teme zloupotrebe zakona i borbe za istinu.

Na Festivalu su prikazani filmovi koji nisu nigde nagrađivani i to je bila velika šansa da FEST otkrije i lansira umetnički značajan i vredan film koji je izmakao raznim žirijima za dodeljivanje nagrada. To bi još više učvrstilo ugled FESTA, doprinelo njegovoj vitalnosti i svežini. Na žalost, ni ova šansa nije iskorišćena, mada je čak i zvanično predviđeno da se na prvom specijalnom programu (u Kozari) prikazuju najnovija dela velikih reditelja i mladih stvaralaca. No, to su opet bili filmovi nagrađeni na raznim festivalima i nekoliko filmova veterana sedme umetnosti koji, zbog njih samih i njihovog ugleda, bolje da nisu ni prikazani. Ovo se pre svega odnosi na film Andre Kajata *Umreti od ljubavi* — sigurno jednog od najlošijih filmova na Festivalu.

Plavi vojnik Ralfa Nelsona, trebalo je da bude, u stvari, neko obkrovenje Festivala. To je, međutim, krajnje prosečan film o demistifikaciji čuvene američke »plave konjice« koja je 1864. izvršila stravičan masakr nad Indijancima. Film ko me se sada veštački nameće poređenje sa Vijetnamom, što, navodno, doprinosi njegovoj aktuelnosti i snazi!

Posebno poglavlje u ovom nizu neuspeha predstavlja film Kirka Daglasa *Revolverski dvoboj*. Napravljena je jedna greška — Kirk Daglas je pozvan da bude počasni gost FEST-a. Da bi se ova greška nekako opravdala, napravljena je nova i tako nam je Daglas doneo i svoj western, koji mnogo ne odskaje od loših serijskih proizvoda ovog žanra. Kad već govorimo o izboru filmova treba reći da je pojedinim kinematografijama učinjena očigledna nepravda. To se, pre svega, odnosi na francusku i italijansku kinematografiju, gde možda jedino, sa izuzetkom *Sako i Vanceti* Đulijana Montalda, nismo videli ni jedno značajnije filmsko delo. Teško je poverovati da ove kinematografije koje su uvek zauzimale mesta u samom vrhu svetskog filma, za poslednje dve godine nisu imale bolje filmove od ovih što smo ih videli na Festivalu.

Međutim, ako je napravljena greška pri izboru, sigurno je da nam je, s druge strane, ponuđen vrlo dobar izbor takozvanih malih kinematografija čiji su filmovi, svaki za sebe, predstavljali vrlo zanimljiva i značajna umetnička dela. Možemo slobodno reći, da su ta dela ovogodišnjem FEST-u donela izvesno, toliko potrebno osveženje. Tu se, pre svega, misli na mađarski film *Ljubav Karolja Maka* — vrlo lep, znalački i inteligentno pravljen film. Zatim poljski film izuzetne atmosfere *Brezova šuma*, već dobro poznatog Andžeja Vajde i kanadski, ponekad malo preteran, ali ipak dobar i snažan film — *Sreća i ljudske oči* Harveja Harta. Ovoj grupi filmova mogli bi da se priključe, pre svega, ruski *Bela ptica sa crnom belegom* Jurija Iljenka i češki *Opet preskačemo kaljugu* Karela Kahina, mada bi ove kinematografije teško mogle da se uvrste u red »malih«.

Za opšti utisak koji smo poneli sa ovogodišnjeg FEST-a, nepravilno bi bilo okriviti samo one koji su vršili izbor filmova, već sigurno i autore tih filmova. Izvesno je da ove godine (sa jednim izuzetkom) nema prave filmske komedije, a da, s druge strane, prošle godine nismo gledali tako surovo pesimističke filmove kao što su *Panika u parku droga* Džeri Šazberga i *Džoni je krenuo u rat* Daltona Tramboa. Jedno od velikih razočarenja doživeli smo upravo sa tom jedinom filmskom komedijom. Čovek koji predstavlja živi mit i pojam filmske komike razočarao nas je i još više uverio da film tone u nepovratni pesimizam. Jer, ako i Zak Tati više ne može i ne ume da se smeje, ako su i njegovi filmovi postali površni, formalni, lišeni onog samo njemu svojstvenog duha, stava i atmosfere, ako je njegov film koji traje samo 95 minuta postao dosadan i razvučen, onda je to još jedan razlog više da se zabrinemo.

Humor, pre svega onaj crni, koji je bio prisutan u nekim američkim filmovima, trebalo je isključivo da nam pomogne da lakše progutamo i primimo ove surove filmove. To su, pre svega, filmovi *Kvaka 22* Majka Nikolsa, koji govori o korupciji u američkoj vojsci i bezumlju samog rata i *Veliki mali čovek* Artura Pena o surovom uništenju i istrebljenju »ljudskih bića«. Možemo slobodno reći da još nigde nismo videli ovakvu koncentraciju sadizma, naturalizma, morbidnosti, zločina, izopačenosti, narkomanije (videli smo najmanje deset puta, u krupnom planu, kako se igla zabada u venu narkomana) i, povrh svega, pesimizma.

Pored filmova koji su se bavili opšte društvenim pojavama i temama (sukob generacija, narkomanija, kriminal, rat), postojali su i drugi, daleko tiši, smireniji, koji su se obraćali čoveku i njegovoj intimi. To su ujedno bili i najbolji filmovi

Festivala, koji su nam očito pokazali da je sam čovek, sa svojim patnjama, iskušenjima, ljubavima, razočaranjima, još najznačajniji i neiscrpni predmet umetnosti. *Pet lakih komada* Amerikanca Boba Rafelsona, sigurno najbolji film Festivala i jedan od najboljih filmova američkog novog talasa, pojavio se na ovom Festivalu bez velike pompe i reklame i, na žalost, prošao isto tako nezapaženo. To je film izuzetne sponzanosti, sa upravo fascinantnim Džekom Nikolsonom u glavnoj ulozi. Čini se da je ovaj film sve rekao o današnjem, večno nesigurnom, nestalom, vrlo nesrećnom i usamljenom čoveku. Rafelson nam priča o čoveku koji je u večnoj potrazi za apsolutnom slobodom, istinom i nepatvorenim vrednostima. On se stalno sukobljava sa tzv. normalnim životom gde su osnovne vrednosti društveni ugled i materijalno bogatstvo. To je uzbudljivo svedočanstvo o životnom nespojstvu, o potrebi čovekove borbe protiv lošeg dela svoje prirode u korist duhovnih i emotivnih vrednosti. Film čudno blizak svim mladim ljudima koji pokušavaju da nađu svoje mesto u današnjem svetu.

Koliko nam Rafelson iskreno i kompleksno govori o nemiru današnjeg mladog čoveka, toliko nam poznati mag nordijskog filma Ingmar Bergman govori koliko složena i uzbudljiva može da bude, na izgled banalna, tema ljubavnog trougla. Savršenim majstorstvom, neverovatnom upornošću i veličanstvenom, njemu svojstvenom iskrenošću, priča nam Bergman običnu priču o ženi koja se dvoumi između čoveka koga voli i svog doma i porodice. Sigurno je da nijedan autor, sem Bergmana, od ovako jednostavne priče ne bi mogao da napravi tako lep i uzbudljiv film. Ljubav, nešto tajanstvenija i neobičnija, tema je i filma *Ljubavni glasnik*, još jednog veličana sedme umetnosti Džozefa Louzija. Film izuzetne atmosfere, svojstvene ovom stvaraoocu, obogaćen nizom preciznih detalja, dvosmislenih i lakih nagoveštaja, strogog osećanja za zaplet, nijanse u karakterima i delikatnog smisla za dijalog.

Ništa manje uzbudljiv, donekle pristupačniji i emotivniji, bio je film uvek novog i neponovljivog Japanca Akira Kurosava *Do-de-ska-den!* Film pun nežnosti, saučešća i sažaljenja za siromašne ljude bednih, prigradskih udžerica.

Na festivalu je bilo još dosta značajnih filmova (*Balada o Džou Hilu, Svlačenje, Nedelja, Prokleta nedelja, Zaljubljene žene*), ali nemoguće je, u ovakvoj prilici, o svima njima govoriti.

Trebalo bi ovde reći i nekoliko reči o dosta polemičnom programu Dušana Makavejeva: *Film u socijalnim konfrontacijama*. Ovaj program koji želi i treba da informiše publiku o avangardi-

nom razvitku svetskog filma, kao i da prikazuje dela koja svedoče o evoluciji filmskog izraza, opravdava svoje postojanje već i prikazivanjem nekoliko novih i zanimljivih filmskih dela (*Bolnica* Frederika Vajsmána, *Živela smrt* Fernanda Arabala, *Meso Pola Morisa*). Program Dušana Makavejeva pružio nam je sigurno i više od toga. Na kraju, poručimo Festivalskom Odboru da, ukoliko želi da FEST postane još značajnija i uglednija međunarodna manifestacija, još više pažnje posveti suštini — filmu, a manje formi — spoljnom raskošu.

Ukoliko nas je drugi FEST pomalo unespokojio, 19-ti Festival jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma nas je donekle razočarao i zabrinuo. Za jedne on je nešto gori, za druge nešto bolji od prošlogodišnjeg. Razlike su u svakom slučaju minimalne, no jedno je izvesno — ono što nam se prošle godine učinilo kao prolazna slabost sada se pretvorilo u ozbiljnu krizu našeg kratkog filma. Ako smo na FEST-u govorili o pesimizmu duha, ovde moramo govoriti o neverovatnoj inertnosti duha. Festival se udavio u moru beskrvnih i prosečnih filmova. To potvrđuje i činjenica da smo na ovogodišnjem Festivalu imali samo tri dela za koja bismo mogli reći da su izuzetna ostvarenja (*Specijalni vlakovi*, *Legenda o lapotu*, *Mačka*); jedva desetak dobrih, a ostalo su uglavnom osrednja i beznačajna dela. To je zaista malo — od 57 filmova koliko je prikazano u zvaničnoj konkurenciji. Često smo postavljali pitanje — zašto ovaj film, kome je on namenjen, šta sa njim sada? Posle ovog festivala nametnulo se osećanje da se filmom sada bavimo zato što smo to navikli, ili zato što je lepo, ili možda unosno njim se baviti, a ne zato što osećamo potrebu, što njim moramo da se bavimo.

Zabrinjavajuća je činjenica što se to desilo i dokumentarnom filmu koji je uvek predstavljao najvitalniji deo naše kinematografije i gde su se uvek stvarala dela koja su plenila snagom i istinitošću.

U ovom žanru (dokumentarnom) postojale su dve grupe filmova. Prvoj pripadaju oni koji su se trudili da autentičnu životnu činjenicu što istinitije prenesu na filmsku traku. Najveća greška tih filmova bila je uglavnom u tome što sirovi dokument nije bio dovoljno autorski i umetnički uobličen. Zato su oni ostali samo autentični zapisi postojećeg stanja, problema, ne uspevši da se uzdignu na nivo opšteljudskog i umetničkog. Jedini film koji je u tome u potpunosti uspeo je izvrсни Papićev film *Specijalni vlakovi*. Konkretnan životan podatak o odlasku ljudi u inostranstvo, uzdignut je ovde do tragedije ljudi koje pretvaraju u brojeve. U uspela ostvarenja ove

vrste dokumentarnog filma, koji iskreno i sa žarom govore o problemima koje obrađuje, spadaju i filmovi *Crne bašte* Petra Ljubojeva, *Bio jednom jedan most* Svete Masleše i Mirsada Begovića, *Dobra deca sede u sobi bez prozora* Miroslava Jokića, *Lična opisivanja* Prvoslava Marića, i donekle, *Leđ* Aleksandra Ilića, izvrstan namenski film.

Drugu vrstu dokumentarnog filma sačinjavaju oni kojima autentični životni materijal služi isključivo kao građa i predtekst za izražavanje opštijih ideja. Opasnost koja preti ovom filmu je često veštačko nametanje životnom dokumentu značenja koja on sam po sebi ne nosi i kao rezultat dobijamo neuverljiv, površan i neistinit film. Takvih je filmova na ovom festivalu, na žalost, bilo dosta.

Vlatko Gilić je svojim filmom *Dan više*, kombinujući životno sa metaforičnim, uspeo da ostvari vrlo značajno umetničko delo. Autentični snimci divlje banje, u čiju univerzalnu lekovitost mnogi okolni seljani bezrezervno veruju, izvršno se nadovezuju na Gilićevo htenje da nam prikaže sva iskušenja čoveka na njegovom putu ka čistoti — uspravnosti njegovog duha i tela. Ovoj grupi, donekle pripadaju i dva vrlo dobra, istinski i smelo društveno-politički angažovana filma *Fasade* Sauda Mrkonjića, i *Dve koračnice* Dušana Povha. Zatim, zanimljiv film Nikole Majdaka *Zapis o slikarju* koji predstavlja njegovo subjektivno viđenje našeg poznatog grafičara Janeza Bernika i njegovog slikarskog opusa.

U kategoriji kratkog igranog filma najbolji su oni koji inspiraciju traže neposredno u životu.

Legenda o lapotu — film fascinantne autentičnosti, izvršne atmosfere, surove lepote, bez ijednog suvišnog detalja, sigurno je najbolji u ovoj kategoriji. On govori o izuzetnom talentu i osećanju mladog autora Gorana Paskaljevića za pravi filmski prizor. *Amigos* — amizantan i šarmantan film Leona Kasidija, čija je priča značajki uobličena i filmski na najbolji način ispričana, govori o nesumnjivom talentu i obrazovanju ovog mladog autora. Ovde bi trebalo spomenuti i uspele filmove Lordana Zafranovića — *Predgrađe* i *Tišinu* Predraga Golubovića.

Ovom žanru pripadaju i filmovi izuzetne stilizacije života, metaforičnosti i halucinantnog stanja duha. Neki od njih pre pripadaju eksperimentalnom nego igranom filmu. Tu se pre svega misli na film *Mora*, Lordana Zafranovića koji možemo prihvatiti jedino kao interesantan eksperiment u oblasti traženja novog filmskog vremena i prostora. Najzanimljiviji film u ovoj gru-

pi *Putovanje*, Bogdana Žižića predstavlja suludu i pomalo sablasnu impresiju jednog putovanja izgrađenu pre svega izvrsnom upotrebom tona.

Ove godine veliko razočarenje priredili su nam i autori crtanog filma, na koji smo već po tradiciji navikli da bude dobar. Ovi autori kao da su izgubili dah, kao da im je presušila invencija za koju smo verovali da je neiscrpna, tako da smo dobili masu filmova koji i u formi i u sadržaju predstavljaju varijacije već poznatih dobrih starih filmova ovog žanra. Po svežini duha i zanimljivosti crteža izdvaja se pre svega film Zlatka Boureka — *Mačka* i donekle film *Embrion № M* Petra Gligorova.

Recimo nekoliko reči i o ovogodišnjem žiriju. Moramo odmah priznati da je on ove godine svoj posao obavio izuzetno savesno i dobro. Ono što smo videli u Informativnoj sekciji bila su uglavnom beznačajna dela. Mislimo da bi čak nekim filmovima, koji nemaju ni minimalne estetske vrednosti, zbog ugleda našeg kratkog filma i samog Festivala trebalo zabraniti prikazivanje i u ovom programu. Ako bismo ipak hteli da tražimo greške ovogodišnjeg žirija one se pre svega odnose na izostavljanje filmova, *Tvoje i moje* Branka Miloševića, *Sve jedno drugo pobjede*, Rajka Grlića i *Džeki*, Aleksandra Arandelovića, iz zvanične konkurencije. S druge strane grešku predstavlja uvrščivanje sva četiri filma Zdravka Velimirovića u zvanični program, od kojih ni za jedan ne možemo biti pouzdano sigurni da mu je mesto među najboljima. Njegov film *Umir krvi*, međutim dobija čak i zlatnu plaketu Beograda. To je sigurno najveća greška ovogodišnjeg žirija 19 Festivala dokumentarnog i kratkometražnog filma.

No u ovom trenutku je sigurno mnogo važnije pronaći i pokušati objasniti razloge zbog kojih je naš kratki film zapao u krizu. Primitili smo da na Festivalu ima sve više naručenih, namenskih i reklamnih filmova. Znači onih, čije je tržište i eksploatacija, obezbeđena čak i bez obzira na njihov kvalitet. A šta je sa našim dokumentarnim i kratkim filmom? Ko njemu obezbeđuje tržište? Tako se vraćamo na staru toliko eksploatisanu temu o zapostavljenosti i društvenoj nebrizi za ovu vrstu našeg filma. Televizija je konačno otvorila vrata kratkom filmu i jedan broj filmova sa prošlogodišnjeg Festivala već je bio prikazan na malim ekranima. Čuje se da je konačno i distribucija odlučila da ovaj film uvrsti u svoj bioskopski program. Nadamo se da će se ova obećanja ispuniti, jer stvarno je teško i za producente, a pogotovo za autore, praviti filmove čija je budućnost krajnje neizvesna i, kojima nije obezbeđeno ni ono osnovno — da budu prikazani. Međutim i pored ove stalne ne-

sigurnosti, za svoju dalju egzistenciju, ovaj film ni jednog trenutka nije ostao bez svoje verne publike. Dvorana je često bila premala da primi sve one koji su želeli da vide naš kratki film. Filmovi su praćeni sa velikim interesovanjem i strpljenjem, mada neki to čak nisu ni zaslužili. Zato je prosto neverovatno da mi ne znamo da iskoristimo ovakvo raspoloženje i interesovanje publike. Umesto što stalno razglabamo o teškoćama sa kojima je ova vrsta filma suočena, trebalo je odavno da stvorimo našem kratkom filmu malo mesto pod suncem — jednu projekcionu dvoranu koja bi mu obezbedila sigurnu egzistenciju, onu najminimalniju, da će biti prikazivan. Neverovatno je da sami proizvođači, uz pomoć zajednice za kulturu pa možda i nekih preduzeća, ne mogu to da obezbede našem kratkom filmu, njegovoj publici i našem gradu. Uveren sam čak da bi i mnogi autori, kulturni i javni radnici, potpomogli stvaranje ovakvog objekta, koji bi bio stalno utočište našeg dokumentarnog i kratkometražnog filma.

